

Αλκης Ράφτης

Ο αρχαίος ελληνικός χορός στην νεότερη βιβλιογραφία.

Ράφτης, Αλκης: "Ο αρχαίος ελληνικός χορός στην νεότερη βιβλιογραφία", 5ο Διεθνές Συνέδριο για την Έρευνα του Χορού, 2/187-196. Αθήνα, ΔΟΛΤ, 1991.

1. Εισαγωγικά

Το θέμα του χορού στην αρχαία Ελλάδα είναι γοητευτικό και πλούσιο σαν αντικείμενο έρευνας, εν τούτοις ελάχιστα έχει απασχολήσει ιστορικούς και αρχαιολόγους. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές αν συγκρίνουμε τον όγκο της βιβλιογραφίας για τον χορό, με τον αντίστοιχο για άλλες τέχνες της ίδιας περιόδου όπως η γλυπτική, η αρχιτεκτονική, το θέατρο, η ποίηση, ακόμα και η μουσική. Η Τερψιχόρη ανάμεσα στις Μούσες φαίνεται σαν η πιο παραμελημένη από τους νεότερους αρχαιολόγους, γεγονός που ζητά μια κάποια εξήγηση.

Δεν είναι η έλλειψη πληροφοριών για τον χορό, είτε γραπτών είτε εικονογραφικών, ούτε η έλλειψη βαρύτητας του θέματος μέσα στην αρχαία ελληνική κοινωνία. Οι αναφορές μέσα στα κείμενα και οι παραστάσεις σε αγγεία και ανάγλυφα είναι πάμπολλες, αφθονούν δε τα εδάφια όπου φαίνεται ότι ο χορός ήταν πανταχού παρών και σε μεγάλη εκτίμηση σαν θέαμα και σαν παιδευτικό μέσον. Ούτε θα ευσταθούσε σαν εξήγηση ότι δεν διαθέτουν οι μελετητές του αρχαίου πολιτισμού την κατάλληλη χορευτική παιδεία για να προσεγγίσουν το θέμα. Υπάρχουν πολλές αξιόλογες μελέτες για τις άλλες τέχνες (κυρίως από αισθητική και ερμηνευτική άποψη, είναι αλήθεια) όπου ο συγγραφέας δεν κατέχει τις αντίστοιχες πρακτικές γνώσεις. Η εξήγηση θα πρέπει να αναζητηθεί, άλλη μια φορά, στις ιδιαίτερες αντιλήψεις που έφερε ο Χριστιανισμός ως προς την αντιμετώπιση του σώματος.

Ο χωρισμός του πνεύματος από το σώμα και η εξιδανίκευση του πρώτου με την έννοια της ψυχής, σε αντιδιαστολή με το φθαρτόν και αμαρτωλόν του σώματος, δημιούργησαν την απώθηση του χορού, την ταύτισή του με την κραιπάλη, και την αποστροφή των μελετητών προς ένα θέμα αν όχι επιλήψιμο τουλάχιστον μη σοβαρό. Αυτή η αντίληψη δέσποζε επί πολλούς αιώνες στην νεότερη κοινωνία και διατηρείται σε μικρότερο βαθμό μέχρι σήμερα. Δεν είναι μόνο η μελέτη του αρχαίου χορού που έμεινε πολύ πίσω, αλλά και η μελέτη του έντεχνου, του παραδοσιακού και άλλων μορφών χορού.

Είναι χαρακτηριστικό ότι μέχρι σήμερα, οι λίγες σχετικά εργασίες για τον χορό στην αρχαιότητα, είτε από ειδικούς μέσα στα πλαίσια της ακαδημαϊκής κοινότητας, είτε από παθιασμένους ερασιτέχνες που απευθύνθηκαν στο ευρύ κοινό, έμειναν απομονωμένες και δεν δημιούργησαν "σχολή".

Τώρα λοιπόν, με την ευκαιρία του πρώτου συνεδρίου που αφιερώνεται στο θέμα αυτό, είναι ώριμη πια η κατάσταση για να γίνει ένας βιβλιογραφικός απολογισμός. Η εσοδεία των ανακοινώσεων που θα δρέψει το συνέδριο "Χορός και Αρχαία Ελλάδα" και τα ερεθίσματα που θα δώσει για νέες μελέτες στο μέλλον ελπίζουμε να καλύψουν το κενό και να δώσουν στον χορό την θέση που του ανήκει σαν ιστορικό, κοινωνικό, ψυχικό και αισθητικό φαινόμενο [11].

Είναι η πρώτη φορά διεθνώς που δημοσιεύεται μια εξαντλητική βιβλιογραφία του θέματος. Μέχρι τώρα, ο κάθε ένας από τους συγγραφείς που ασχολήθηκαν είχε υπόψη του μόνο ένα κλάσμα του παρακάτω corpus. Αν - όπως είναι φυσικό σε κάθε πρώτη απόπειρα - υπάρχουν ελλείψεις παρά τις φροντίδες μας, αυτές πρέπει να περιορίζονται σε μικρότερες εργασίες που δεν ήρθαν στην επιφάνεια. Με την δημοσίευση αυτή θα δοθεί ελπίζουμε η ευκαιρία σε άλλους μελετητές να τις εντοπίσουν και να τις εντάξουν στο παρακάτω σύνολο.

Υπάρχουν αμέτρητα βιβλία που πραγματεύονται την γενική ιστορία του χορού, όπου σχεδόν πάντα αφιερώνονται μερικές σελίδες για τον χορό στην αρχαία Ελλάδα. Οι συγγραφείς τους σπάνια φέρνουν στο φως νέα στοιχεία ή πρωτότυπες απόψεις και συνήθως δανείζονται ο ένας από τον άλλο, για τούτο και δεν τα συμπεριλάβαμε, με εξαίρεση αυτά που στέκονται περισσότερο στο θέμα (Allenby-Jaffe, Bourcier, Sachs, Ράφτης). Ούτε συμπεριλάβαμε βιβλία και άρθρα που πραγματεύονται άλλες πτυχές του αρχαίου πολιτισμού και θίγουν περνώντας το θέμα του χορού.

Σαν τύπο αναφοράς (reference format) επιλέξαμε, ανάμεσα στους διάφορους άλλους, ένα τυποποιημένο σύστημα που προτάθηκε πρόσφατα ειδικά για το αρχειακό υλικό του χορού, κάνοντας όμως ορισμένες προσαρμογές. Πρόκειται για το DdA reference format for dance, by Elsie Ivancich Dunin and Candi Harrington de Alaiza, Los Angeles, 1989. Ελπίζουμε κάποτε να λυθεί το πρόβλημα των τύπων αναφοράς που τόσο ταλαιπωρεί τους επιστημονικούς συγγραφείς, και να καθιερωθεί διεθνώς ένα εύχρηστο και απλό σύστημα για όλους τους γνωστικούς κλάδους.

2. Σχόλια

Επειδή όλα σχεδόν τα σχετικά βιβλία και άρθρα είναι δυσεύρετα, ιδιαίτερα στην Ελλάδα, θα παραθέσουμε μια κριτική παρουσίαση για τα κυριότερα από αυτά:

Το βασικό σύγγραμμα που ξεχωρίζει από τα άλλα για τον όγκο του και την πληρότητά του είναι της Germaine Prudhommeau, καθηγήτριας της ιστορίας του χορού στην Σορβόνη και στην σχολή της Παρισινής Οπερας. Περιέχει ένα corpus, τόσο των κυριότερων αναφορών των αρχαίων συγγραφέων για τον χορό, όσο και των εικονογραφικών παραστάσεων. Η Prudhommeau όχι μόνο ταξινομεί και σχολιάζει τα στοιχεία αλλά προχωρεί σε μια κινητική ανάλυση χρησιμοποιώντας την καθιερωμένη διεθνώς ορολογία του μπαλέτου. Η προσέγγιση αυτή έχει προκαλέσει πολλές αντιδράσεις και κριτικές από μελετητές του χορού.

Άλλο βασικό πόνημα, που μάλιστα έχει εκδοθεί στα ελληνικά με επιμέλεια του γράφοντος, είναι το μικρό και εύχρηστο βιβλίο της Lillian Lawler. Περιγράφει συνοπτικά τις διάφορες χορευτικές εκδηλώσεις, τοποθετώντας τις στα πλαίσια της τότε κοινωνίας. Η Lawler

προσέχει να μην υποπέσει στα σφάλματα των άλλων συγγραφέων, εξετάζοντας τον χορό διαχρονικά. Δεν θεωρεί δηλαδή ότι ο χορός αποτελεί ένα σταθερό φαινόμενο σε όλη την διάρκεια της αρχαιότητας αλλά φροντίζει να συσχετίσει την κάθε αναφορά σ' αυτόν με τον συγκεκριμένο συγγραφέα, τον χώρο του και την εποχή του. Επίσης, δεν δέχεται την εικονογραφία νατουραλιστικά, αλλά αντιλαμβάνεται ότι μπορεί να ερμηνευτεί μόνο σε συνδυασμό με τις αισθητικές συμβάσεις της εποχής.

Μια σειρά από παλαιότερα βιβλία όπως των Burette, Gironi και Imeneo έχουν περισσότερο συλλεκτική παρά ερευνητική αξία. Επηρεασμένα από το ρομαντικό πνεύμα του περασμένου αιώνα, βασίζονται σε ελάχιστα στοιχεία για να εξιδανικεύσουν και να εγκωμιάσουν τους αρχαίους Έλληνες, συμπληρώνοντας συχνά με την φαντασία τους. Θα ήταν ενδιαφέρον να μελετηθούν, αφ' ενός σαν πρόδρομοι της μετέπειτα βιβλιογραφίας και αφ' ετέρου σαν αντανάκλαση της ιδέας για τον αρχαίο χορό που είχε ανάγκη να δημιουργήσει η Ευρώπη της ύστερης Αναγέννησης.

Γύρω στις αρχές του αιώνα μας έρχισε να πλανάται η εντύπωση ότι θα μπορούσε να γίνει μια αναβίωση των αρχαίων χορών. Με αυτό το πνεύμα γράφτηκαν βιβλία όπως των Emmanuel και Séchan. Η αμερικανίδα χορεύτρια Isadora Duncan, εμπνεόμενη από τις παραστάσεις των αττικών αγγείων στα μουσεία του Λονδίνου και του Λούβρου, δημιούργησε έναν δικό της τύπο αυτοσχεδιαστικής έκφρασης, σε αντίθεση με την αυστηρή τεχνοτροπία του κλασικού χορού. Η Duncan θεωρείται πρωτοπόρος του μοντέρνου χορού, η ίδια όμως επέμενε να διευκρινίζει ότι δεν χορεύει αρχαίο ελληνικό χορό αλλά δικό της χορό εμπνευσμένον από την ελληνική αρχαιότητα. Μέσα από την εκτενή σχετική βιβλιογραφία παραθέτουμε ενδεικτικά την αυτοβιογραφία της και το βιβλίο του μαθητή της Βάσου Κανέλλου.

Η Ruby Ginner στην Αγγλία έδωσε έμφαση στην αναβίωση του αρχαίου χορού και κατάφερε να δημιουργήσει σχολή που υπάρχει και ανθεί μέχρι σήμερα με πολλούς δασκάλους, χορογράφους, μαθητές και διπλώματα. Το τμήμα Ελληνικού Κλασικού Χορού της Αυτοκρατορικής Εταιρείας Δασκάλων Χορού (Classical Greek Dance Branch, Imperial Society of Teachers of Dancing) βασίζεται στο σύστημα της Ginner, που δυστυχώς είναι εντελώς άγνωστο στην Ελλάδα.

Μια άλλη ομάδα δημοσιεύσεων επικεντρώνεται στον αρχαίο χορό σαν σημείο αναφοράς για την θεώρηση του παραδοσιακού χορού στην Ελλάδα. Χαρακτηριστικός εκπρόσωπος της άποψης αυτής ήταν η αείμνηστη Δόρα Στράτου που δεν έπαυε να την υποστηρίζει στα γραπτά της και στο θέατρο που ίδρυσε. Η προσπάθεια να καταδειχθεί ότι οι δημοτικοί χοροί δεν είναι παρά "ζωντανός δεσμός με το παρελθόν" είναι πολύ παλιά, και μάλιστα είναι αυτή που κίνησε το ενδιαφέρον του κοινού για τον αρχαίο χορό. Ήδη το 1879 ο Guys έγραψε πρώτος για το θέμα αυτό. Στην δεύτερη έκδοση του βιβλίου του περιλαμβάνεται επιστολή της Madame Chenier - μητέρας του Γάλλου ποιητή André Chenier - που είχε ζήσει στην Κωνσταντινούπολη, που αναφέρεται στους τότε χορούς των Ελλήνων συνδέοντάς τους με τους αντίστοιχους αρχαίους.

Από τότε, οι ευρωπαίοι περιηγητές που περνούσαν από την Ελλάδα, επηρεασμένοι από το βιβλίο του Guys, δεν έπαυαν να ονομάζουν "Ρωμέϊκα" κάθε χορό που έβλεπαν, και να αναγνωρίζουν τον μίτο της Αριάδνης σε κάθε μαντίλι που κρατούσε μια χορεύτρια. Οσο για τον "πυρρίχιο", ακόμα ταλαιπωρεί τους αδαείς των φολκλορικών συγκροτημάτων, που έφτασαν να βαφτίσουν έτσι τον ποντιακό χορό "Σέρρα", την κρητική "Σούστα" ή το

στεριανό Τσάμικο για να εκφράσουν τον εθνικισμό τους. Εχουν τόσο διαδοθεί τέτοιες αστήρικτες απόψεις που γίνεται επιτακτική η επιστημονική έρευνα στον τομέα αυτόν, στην οποία ελπίζουμε να συμβάλει η δημοσίευση της παρακάτω βιβλιογραφίας.

3. Βιβλιογραφία - Bibliography

Allenby-Jaffé, Nigel: Folk dance of Europe. Skipton U.K., Folk Dance Enterprises, 1990, 344 p.

Aström, Peter: A dance scene from Mycenae, Mylonas I. Athens, 1986.

Bielefeld, Erwin: Ein boiotischer Tanzchor des 6. Jh. v. Chr., 25-35.

Bourcier, Paul: Danser devant les dieux. Paris, La Recherche en Danse - Chiron, 1990, 454 p.

Brinkmann, August: Altgriechische Mädchenreigen, Bonner Jahrbücher 130, 118-145. 1925.

Buchholtz, Hermann: Die Tanzkunst des Euripides. Leipzig, Teubner, 1871.

Burette: Prima e seconda memoria per servire alla istoria del ballo degli antichi, 32-44. Venezia, 1717.

Burette, F.: "De la danse des anciens", Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres. Paris, 1917.

Chalif, Louis H.: The Chalif text book of dancing. Book 3: Greek dancing. New York, 1920, 232 p.

Delavaud-Roux, Marie-Hélène: "La Pyrrhique en Grèce Antique". *Connaissance Hellénique*, 32, juillet 1987, 5-27.

Delavaud-Roux, Marie-Hélène: "Danse et transe. La danse au service du culte de Dionysos dans l'antiquité grecque". *Cahiers du GITA*, 4, décembre 1988, 31-53.

Delavaud-Roux, Marie-Hélène: Recherches sur la danse dans l'Antiquité grecque. Thèse de doctorat. 3 vol. Aix, Université d'Aix-Marseille I, 1991.

Delavaud-Roux, Marie-Hélène: Les danses armées en Grèce Antique. Aix-en-Provence, Université de Provence, 1993, 210 p.

Delavaud-Roux, Marie-Hélène: Les danses pacifiques en Grèce Antique. Aix-en-Provence, Université de Provence, 1994, 256 p.

Delavaud-Roux, Marie-Hélène: Les danses dionysiaques en Grèce Antique. Aix-en-Provence, Université de Provence, 1995, 256 p.

Duncan, Isadora: My life. London: Penguin-Cardinal, 1988, 255 p. (original Gollancz, 1928).

Emmanuel, Mauritius: De saltationis disciplina apud Graecos. Thesim. Paris, Hachette, 1895, 100 p.

Emmanuel, Maurice: Essai sur l'orchestique grecque. Thèse. Paris, Hachette, 1895.

Emmanuel, Maurice: La danse grecque antique d'après les monuments figurés. Paris, Hachette, 1896, 348 p. (reprint, Genève, Slatkin, 1987).

Emmanuel, Maurice: An essay on Greek orchestics (translated by Harriet Jean Beuley). New York and London, John Lane, 1916.

Emmanuel, Maurice: The antique Greek dance after sculptured and painted figures. New York, John Lane, 1916, 304 p.

Ersky, F. A. d': Les danses antiques grecques et romaines. Paris, 1910.

Fairhead, Herietta: Classical Greek dance. London, Imperial Society of Teachers of Dancing.

Farrington, B.: Head and hand in ancient Greece. London, Watts, 1947.

Felice, Philippe de: L'enchantement des danses et la magie du verbe. Paris, 1957.

Ferri, Silvio: Χορός κυκλικός - Nuovi documenti archeologici e vecchia tradizione letteraria.

Festa, Vincenzo: Sikinnis. storia di un' antica danza. Memoria letta alla R. Accademia di Archeologia. Napoli, 37-74. Napoli, 1915.

Flach, H.: Der Tanz bei den Griechen. Leipzig, 1880.

Franzius, Georgia: Tänzer und Tänze in der archaischen Vasenmalerei. Dissertation. Göttingen, Georg-August Universität, 1973, 190 p.

Georgiades, Thrasylulos: Musik und Rhythmus bei den Griechen. Hamburg, Rowohlt, 1958.

Ginner, Ruby: The revived Greek dance. Its art and technique. London, Methuen, 1932.

Ginner, Ruby: Gateway to the dance. London, Newman Neame, 1960.

Ginner, Ruby: The technique of the revived Greek dance. London, Imperial Society of Teachers of Dancing.

Gironi, Robustiano: Le danze dei Greci. Milano, 1820.

Gironi, Robustiano: Saggio intorno alle danze dei Greci. Milano, 1822.

Glaeser, C. G.: Dissertatio qua demonstrantur cantu et saltatio apud graecos incunabula culturae est.

Gorzowski, Marjan: Historyczne poszukiwania o tancach, tak starozytnych poganskich. Warszawa, Sklad Glowny u Gebethnera i Wolffa, 1869.

Guys, Pierre Auguste de (& lettre de Madame Chenier): Voyage littéraire de la Grèce, ou lettres sur les Grecs, anciens et modernes, avec un parallèle de leurs moeurs. Paris, 1783.

Heydemann, Heinrich: "Ueber eine verhüllte Tänzerin", Hallisches Winckelmannsprogramm IV, 1879.

Hill, Dorothy Kent: The dance in classical times. Baltimore, Maryland, USA, Walters Art Gallery.

Hincks, Marcel: "Le Kordax, danse dans le culte de Dionysos", Revue Archéologie, 17, 1-5. 1911.

Hommel, M.: Tanzen und Spielen, Gymnasium, 56. 1949.

Imeneo, Faustissimo: "Le danze dei Greci descritte e pubblicate...", 52-63. Milano, Imperiale Regia Stamperia, 1820.

Johansen, Knud Friis: Thésée et la danse à Délos. Copenhague, E. Munskgaard, 1945.

Kachler, K. G.: "Der Tanz im antiken Griechenland", Antike Welt, 5/3, 3-5. 1974.

Kauffmann-Samaras, Aliki: A propos d'une amphore géométrique du Musée du Louvre, Révue d'Archéologie 1, 23-30, 1972.

Kirchhoff, Christian: Dramatische Orchestik der Hellenen. Leipzig, Teubner, 1898.

Koester, Hermannus: Cantilenis popularibus veterum graecorum. Berolini, G. Reimeri, 1831.

Krause, I.: Gymnastik und Agonistik der Hellenen. Leipzig, 1841.

Kraemer, Casper J.: A Greek element in Egyptian dancing, *American Journal of Archaeology*, 35, 2, 125-138. 1931.

Lambropoulou, Voula: "Men being women and women being men in marriages, festivals and dances in ancient Greece", 3d international conference of the International Conference of Folk Art, 100-106. Athens, 1989.

Lambropoulou, Voula: "Dance education and civilization in Antiquity", 4th international conference of the International Organization of Folk Art, 173-178. Athens, 1990.

Latte, Kurt: "De saltationibus Graecorum", *capita quinque, Religionsgeschichtliche Versuche und Vorarbeiten*, 13. Giessen, A. Töpelman, 1913.

Lawler, Lillian: "The Maenads: A contribution to the study of the dance in Ancient Greece", *Memoirs of the American Academy of Rome*, 5/69-92. Rome, 1927.

Lawler, Lillian B.: "The dancing figures from Palaikastro - a new interpretation", *American Journal of Archaeology*, 44, 106-107, 1940.

Lawler, Lillian B.: "The dance of the alphabet", *Classical Outlook*, 18, 69-71, 1941.

Lawler, Lillian B.: "The dance of the holy birds", *Classical Journal*, 37, 351-361, 1942.

Lawler, Lillian B.: "Four dancers in the Birds of Aristophanes", *Transactions of the American Philological Association*, 73, 60-61, 1942.

Lawler, Lillian B.: "Dancing with the elbows", *Classical Journal*, 38, 161-163, 1942.

Lawler, Lillian B.: "Orchesis Ionike", *Transactions of the American Philological Association*, 74, 60-71, 1943.

Lawler, Lillian B.: "Proteus is a dancer", *Classical Weekly*, 36, 116-117, 1943.

Lawler, Lillian B.: "The dance of the ancient mariners", *Transactions of the American Philological Association*, 75, 20-23, 1944.

Lawler, Lillian B.: "The lily in the dance", *American Journal of Philology*, 65, 75-80, 1944.

Lawler, Lillian B.: "Diple, dipodia, dipodismos in the Greek dance", *Transactions of the American Philological Association*, 76, 59-73, 1945.

Lawler, Lillian B.: "The Geranos dance - a new interpretation", *Transactions of the American Philological Association*, 77, 112-130, 1946.

Lawler, Lillian B.: "Orchesis Phobera", *American Journal of Philology*, 67, 67-70, 1946.

Lawler, Lillian B.: "Dance mania in prehistoric Greece", *Classical Outlook*, 24, 38-39, 1947.

Lawler, Lillian B.: "A mortar's dance", *Classical Journal*, 43, 34, 1947.

Lawler, Lillian B.: "A dancer's trophy", *Classical Weekly*, 41, November 17, 50-52, 1947.

Lawler, Lillian B.: "Orchesis kallinikos", *Transactions of the American Philological Association*, 79, 254-267, 1948.

Lawler, Lillian B.: "Ladles, tubs, and the Greek dance", *American Journal of Philology*, 71, 70-72, 1950.

Lawler, Lillian B.: "The dance in ancient Crete", G. E. Mylonas & D. Raymond (eds), *Studies presented to David Moore Robinson on his seventieth birthday*, 23-51. Saint Louis MO, USA, Washington University, 1951-53.

Lawler, Lillian B.: "Phora, schema, deixis in the Greek dance", *Transactions of the American Philological Association*, 85, 148-158, 1954.

Lawler, Lillian B.: "Cosmic dance and dithyramb", *Studies in honor of Ullman*, 12-16. Saint Louis MO, USA: Saint Louis University, 1960.

Lawler, Lillian: *Terpsichore. The story of dance in ancient Greece*. New York, 1962.

Lawler, Lillian: *The dance in Ancient Greece*. Middletown, Conn., Wesleyan University Press, 1964, 160 p.

Lawler, Lillian: The dance of the ancient Greek theatre. Iowa City, Iowa University Press, 1964.

Lazou, Anna: "The social character of ancient dance as contribution to the psychophysical balance of man", 3d International Conference of the International Organization of Folk Art, 107-109. Athens, 1989.

Lewes, G. H.: Was dancing an element of the Greek chorus?, 344-367.*

Louis, Maurice: Des origines préhistoriques de la danse. Paris, 1955.

Majewski, Kazimierz: "Taniec w Epei ę swietle indet xabytkowych kretensko-mykenskich (The dance in the Creto-Mycenean world), Kwartalnik Klasyczny, 14, 99-127. 1930.

Majewski, Kazimierz: "Taniec starozytnych Grekow (The dance of ancient Greeks), Filomata, 17, 23-36 & 19, 114-125. 1930.

Majewski, K.: Ryton mykenski z Rodos, Archeologia III, 7-17. 1949.

Majewski, Kazimierz: "Taniec starozytnych Grekow (The dance of ancient Greeks), Biuletyn Polskiego Towarzystwa Etnochoreologicznego, 11-12. Warszawa, 2000/2001, p. 24-39.

McNiven, Timothy John: Gestures in Attic vase painting. Use and meaning, 550-450 BC. Dissertation. University of Michigan, 1982.

Meursius, J.: "Orchestra sive de saltationibus", Gronovius (ed.), Thesaurus graecae antiquitatis, Glossarium graeco-barbarum. Amsterdam, 1618.

Miller, James: Measures of wisdom. The cosmic dance in classical and christian antiquity. Toronto, University of Toronto Press, 1986, 652 p.

Mullen, William: Choreia. Pindar and dance. Princeton NJ, Princeton University Press, 1982. 275 p.

Naerbout, F. G.: Attractive performances. Ancient Greek dance: Three preliminary studies. Amsterdam, Gieben, 1997, 451 p.

Naerbout, Frederick & Raftis, Alkis (eds.): Joannes Meursius and his "Orchestra, sive de saltationibus veterum" of 1618. The first monograph on ancient Greek dance since Antiquity. Athens, Dora Stratou Theater, 2003, 85 p.

Parke, H. W.: Festivals of the Athenians. London, Thames & Hudson, 1977.

Perkins, Janet Blair: Images of movement and dance in ancient Greek art. A qualitative approach. Dissertation. Madison, University of Wisconsin, 1988.

Philadelphus, A.: "Une représentation du "pas de deux" sur deux vases antiques", Bulletin de correspondance hellénique, 64-65, 34-35, 1940.

Poursat, Jean-Claude: "Une base signée du Musée National d'Athènes: pyrrhichiste victorieux", Bulletin de Correspondance Hellénique, 102-110. 1967.

Poursat, Jean-Claude: "Les représentations de danse armée dans la céramique attique", Bulletin de correspondance hellénique, 550-615. 1968.

Prudhommeau, Germaine: La danse grecque antique, 2 tomes. Paris, CNRS, 1965, 874 p.

Prudhommeau, Germaine: La danse grecque antique, France Grèce 13, 28-35. Paris, 1955.

Roos, Ervin: Die tragische Orchestik im Zerrbild der Altattischen Komödie. Lund, Gleerup, 1951.

Raftis, Alkis: The world of Greek dance. London, Finedawn, 1987, 239 p.

Roos, Ervin: Die tragische Orchestik im Zerrbild der altattischen Komödie. Stockholm, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Wahlström & Widstrand, 1951, 304 p.

Sachs, Curt: Eine Weltgeschichte des Tanzes. Berlin, 1933.
Sachs, Curt: World history of the dance. New York, Norton, 1963 (1937), 469 p.
Séchan, Louis: La danse grecque antique. Paris, E. de Boccard, 1930.
Scarpi, Paolo: La pyrrhiche o le armi de la persuasione, ??
Stratou, Dora: Die griechischen Volkstänze als lebendiges Bindeglied mit der Vergangenheit. Athen, Dora Stratou Theater, 1967.
Stratou, Dora: Les danses grecques, lien vivant avec la Grèce de l'antiquité. Athènes, Théâtre Dora Stratou, 1967.
Stratou, Dora: The Greek dances, our living link with antiquity. Athens, Dora Stratou Theatre, 1966.

Thielscher, Paul: Ein Blick auf die Reigentänze der griechischen Tragödie.
Tölle, Renate: Frühgriechische Reigentänze. Dissertation. Hamburg, Philosophische Fakultät der Universität Hamburg, 1962?

Verhoegen, V.: Une leçon de danse, Bulletin des Musées Royaux d'Art et d'Histoire, ??, 6-16.

Weege, Fritz: Der Tanz in der Antike. Niemeyer, 1976 (orig. Leipzig, Halle, 1926).
Wegner, M.: "Musik und Tanz", Archaeologia Homerica, 2. Göttingen, 1968.
Wieland, M.: Lucian von Samosata. Dialog von der Tanzkunst. Leipzig, 1789.
Willets, R. F.: Cretan cults and festivals. London, Routledge and Kegan Paul, 1962, 362 p.

Βιβλιογραφία στα ελληνικά - Bibliography in Greek

Lawler, Lillian B.: Ο χορός στην Αρχαία Ελλάδα. Αθήνα, Κέντρο Παραδοσιακού Χορού, 1984, 162 σελ.
Αθανασιάδης, Δημήτριος: Ο Πυρρήχιος χορός, Σέρα-Τρομαχτός. Εδεσσα, Σύλλογος Ποντίων Εστία "Ο Θεόδωρος Γρίβας" Εδέσσης-Περιχώρων, 1975, 79 σελ.
Ζαρούκας, Κώστας: "Η χορογραφία στο αρχαίο ελληνικό δράμα", Ροτόντα 1, 51-60, 1970.
Κακούρη, Κατερίνα: "Ο χορός και η μαγεία στις ρίζες του θεάτρου", διάλεξη στο Λύκειο Ελληνίδων, Θέατρο, 20, 76-82. Αθήνα, Μάρτιος 1965.
Κανέλλος, Βάσος: Η αρχαία ελληνική όρχησις και η Ισαδώρα Δούγκαν. Αθήνα, 1966.
Λάζου, Άννα: "Η ομαδικότητα του αρχαίου χορού ως συμβολή στην ψυχοσωματική ισοροπία του ανθρώπου", 3ο Διεθνές Συνέδριο της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης, 59-68. Αθήνα, 1989.
Λαμπροπούλου, Βούλα: Φιλοσοφία των φύλων. Μέρος 2ο, Οι γυναικείοι χοροί στην Αρχαία Ελλάδα και η φιλοσοφία τους. Αθήνα, 1986, 583 σελ.
Λοϊζίδης, Ρογήρος: Μουσική και χορός στην Αρχαία Σπάρτη. Λευκωσία, Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, 1968, 157 σελ.
Μιχαηλίδης, Σόλων: Εγκυκλοπαίδεια της αρχαίας ελληνικής μουσικής. Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα της Εθνικής Τραπέζης, 1989, 364 σελ.
Ράφτης, Άλκης: Ο κόσμος του ελληνικού χορού. Αθήνα, Πολύτυπο, 1985, 244 σελ.
Ράφτης, Άλκης (επιμ.): Χορός και Αρχαία Ελλάδα, Πρακτικά 5ου Διεθνούς Συνεδρίου. Αθήνα, ΔΟΛΤ, 1992, 290 σελ.

Στράτου, Δόρα: "Συγκριτική μελέτη των παραδοσιακών μας χορών με παραστάσεις από αρχαία αγγεία και βυζαντινές εικόνες", 2ο Συμπόσιο Λαογραφίας. Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, 1976.

Στράτου, Δόρα: Ελληνικοί παραδοσιακοί χοροί. Ζωντανός δεσμός με το παρελθόν. Αθήνα, Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων, 1978.

Φαραντάκης, Πέτρος: "Ορισμένες φιλοσοφικές παρατηρήσεις στην περιγραφή χορών της ελληνικής αρχαιότητας", 1ο Διεθνές Συνέδριο της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης, 255-262. Αθήνα, 1987.

Φωστηρόπουλος, Κωνσταντίνος: Μελέτη χορών, αρχαίων ελληνικών με εικόνας, ευρωπαϊκών σημερινών και ελληνικών σημερινών και περί της επιδράσεως του χορού εις το ήθος του ανθρώπου. Αθήναι, 1896.

Ancient Greek music

Musiques de l'Antiquité grecque. De la pierre au son. Ensemble Kerylos avec la participation des Choeurs de l'ALAM. Direction Annie Belis. BNP.

Musique de la Grèce Antique. Atrium Musicae de Madrid. Gregorio Paniagua. Harmonia Mundi HMA 1951015.

Music of Ancient Greece by Christodoulos Chalaris. GRANGM 2013.

Gardzienice. Metamorfozy. Music of Ancient Greece. Osrodek Praktyk Teatralnych. Altmaster 5423692.

Maurice Racol. Orchestre de l'Opéra de Marseille: Danses grecques. 1. Hormos, 2. Emmeleia, 3. Sikinis

Music of Greek Antiquity. Petros Tabouris. Paian FM Records 653.

Secular music of Greek Antiquity Vol. 1. Petros Tabouris. FM Records 808.

Secular music of Greek Antiquity Vol. 2. Petros Tabouris. FM Records 809.

*****
*****

Σημείωση:

Η εργασία αυτή δόθηκε πρόσφατα για δημοσίευση στο περιοδικό "Στάδιον", γι αυτό δεν μπορεί να θεωρηθεί πρωτότυπη ανακοίνωση. Επειδή όμως θα είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στους συνέδρους για τις μελλοντικές έρευνές τους στο θέμα του χορού στην Αρχαία Ελλάδα, μια και δεν υπάρχει άλλο βιβλιογραφικό corpus, υποβάλλεται στο Συνέδριο σαν απλή παρουσίαση.

Abstract

The purpose of this paper is to present, for the first time internationally, a complete bibliography of works related to ancient Greek dance. The original works and references to dance by writers of the Antiquity have not been included, neither works bearing only a passing mention to Greek dance. Almost all these books and articles are difficult to find by researchers in Greece, for this reason a small presentation of the most pertinent ones has been included. A glance to this corpus shows that the study of Greek dance in the Antiquity is a subject which has barely been touched by scholars and is still awaiting thorough study.

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Ο Αλκης Ράφτης γεννήθηκε το 1942 στην Αθήνα. Σπούδασε στο Ε.Μ.Π. μηχανολόγος και εργάστηκε σαν διεθυντής έργου στην κατασκευή εργοστασίων στην Ευρώπη και την Αφρική. Κατόπιν σπούδασε στο Παρίσι πτυχιακά Κοινωνιολογία, και μεταπτυχιακά Πολιτική Κοινωνιολογία και Διοίκηση Επιχειρήσεων. Παρακολούθησε σεμινάρια λαϊκών χορών από διάφορες χώρες στο Παρίσι και τα μαθήματα ελληνικών χορών στο Λύκειο Ελληνίδων, το Θέατρο "Δόρα Στράτου" και το Λαογραφικό Θέατρο Χορών της Ρόδου. Δίδαξε στα Πανεπιστήμια της Πάτρας και του Παρισιού, και έχει δώσει διαλέξεις σε πολλά άλλα Πανεπιστήμια. Έχει γράψει βιβλία και άρθρα για τον χορό και για άλλα θέματα σε διάφορες γλώσσες. Είναι πρόεδρος του Θεάτρου "Δόρα Στράτου" και του Διεθνούς Συμβουλίου Χορού στην UNESCO.

Εργα του ιδίου

- "Δημοκρατική διοίκηση επιχειρήσεων". Αθήνα: Πολύτυπο, 1984.
- "Εργασία και διοίκηση. Ουμοσοφία". Αθήνα: Παπαζήσης, 1984.
- "Εργασία και ποίηση. Ποιήματα και τραγούδια για τη δουλειά σε ελληνική μετάφραση". Αθήνα: Πολύτυπο, 1984.
- "Ο κόσμος του ελληνικού χορού". Αθήνα: Πολύτυπο, 1985.
- "The World of Greek Dance". London: Finedawn, 1987.
- "Danse et poésie. Anthologie internationale de po*mes sur la danse". Paris: La recherche en danse - Sorbonne, 1989.
- "Dance in poetry. International anthology of poems on dance". Paris: International Dance Council - UNESCO, 1991.
- "Le monde de la danse grecque". Paris: La recherche en danse - Sorbonne, sous presse.

Το άρθρο γράφτηκε πριν από το 5ο Διεθνές Συνέδριο για την Έρευνα του Χορού με θέμα "Χορός και Αρχαία Ελλάδα", που έγινε στην Αθήνα 4-8 Σεπτεμβρίου 1991 σε συνδιοργάνωση του Ελληνικού Τμήματος της Διεθνούς Οργάνωσης Λαϊκής Τέχνης (Δ.Ο.Λ.Τ.) και του Θεάτρου "Δόρα Στράτου". Για εμβάθυνση στο θέμα μπορεί κανείς να συμβουλευθεί τα πρακτικά του συνεδρίου. Σ' αυτά φαίνεται το κενό που υπήρχε πριν από την δημοσίευση αυτής της βιβλιογραφίας - κανένας από τους συνέδρους δεν είχε υπ' όψη του πάνω από το ένα δέκατο των έργων αυτών, στην καλύτερη περίπτωση.

-----Message d'origine-----

De: Agata Ulanowska [<mailto:ulagata@mail.archeo.uw.edu.pl>]

Date: mercredi 4 octobre 2000 08:54

R: Conseil International de la Danse

Objet: Odp: CID

Dear Alkis,

Thank you for your letter. It is a great pleasure for me to be taken as a pioneer in Greek dance study but the first one was prof. Kazimierz Majewski. He was an archaeologist, he worked in our Institute and the Institute of History and Material Culture of Polish Academy of Sciences.

There is his bibliography concerning dance:

Majewski, K, Rytyn mykenski z Rodos, Archeologia III (1949) 7-17 [OK]

Majewski K, Taniec starozytnych Grekow, Filomata 17 (1930) 23-36 [OK]

Majewski K, Taniec w Egei w swietle zrodel kretensko-mykenskich, Kwartalnik Klasyczny 14 (1930), 99-127 [OK]

Probably I am the second one - at least as far as I know. I am enclosing my CV in case you would like to know something more about me. Please let me know WHEN are you in Poland and WHEN and WHERE the performance is going to be (I only know it's Cracow).

My best regards

yours

Agata

Notes

Additions to the bibliography are constantly made

Published (without text) in the book edited with Anna Lazou: Jan. 2004

Μετονομασία απο ARdAnci.doc σε

RaftisA014GR.doc